

УДК 130.2

Тетяна Сулятицька

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ МІСЦЕ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті досліджуються культурні цінності, без яких неможливе існування жодного суспільства. З'ясовується відмінність у сприйнятті тих самих цінностей представниками різних культур.

Ключові слова: культура, цінності, ціннісні орієнтації, норми, суспільство, міжкультурна взаємодія.

Аннотація. В статье исследуются культурные ценности, без которых невозможно существование какого-либо общества. Выясняется отличие в восприятии одних и

тех же ценностей представителями разных культур.

Ключевые слова: культура, ценностные ориентации, нормы, общество, межкультурное взаимодействие.

Summary. The article gives some investigations of cultural values. In process of the intercultural contacts the stricken difference between understanding the same values among people of different cultures is observed.

Key words: culture, values orientation, cultural interaction, society.

Постановка проблеми. Уже з раннього дитинства кожна дитина в процесі спілкування з рідними і незнайомими людьми оволодіває рідною мовою і засвоює культуру. В буденному житті людина сама визначає для себе корисність чи шкідливість предметів, явищ навколишнього середовища, з погляду добра чи зла, істини чи помилки, справедливого і несправедливого. Культура, як і суспільство, базується на системі цінностей. Філософське обґрунтування теорії цінностей дали представники неокантіанства В. Віндельбанд та Г. Ріккерт, згідно з працями яких цінності мають надісторичний характер, утворюючи в сукупності своєрідний, вічний в своїй трансцендентності світ, незалежний від свідомості людей. Це такі цінності, як “істина”, “добро”, “краса”, які самі є метою і не можуть слугувати засобом для будь-якої іншої мети. М. Вебер, розглядаючи “ціннісно-раціональну орієнтацію” як один із видів соціальної дії, наголошував на соціально-історичній суті цінностей. Для М. Шелера цінності є джерелом розвитку людського розуму.

Мета статті — розглянути культурні цінності як необхідність в житті кожної людини та значення, яке вони відіграють у контактах з іншими культурами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку проблеми цінностей та ціннісної свідомості зробили Ф. Брентано, М. Вебер, Л. Вітгенштейн, Н. Гартман, Е. Гуссерль, Дж. Дьюї, Е. Дюрк-

гейм, Ф. Енгельс, А. Камю, К. Льюїс, К. Маркс, Г. Марсель, Ж. Мартен, Т. Парсонс, Б. Рассел, Ж.-П. Сартр, М. Шелер та інші. Дискусії з приводу сутності цінностей, які точилися протягом 60–70-х років, вказували на зміни в розумінні значення проблеми цінностей. Під цінностями розуміли не лише усталені норми, моральні та естетичні ідеали, а будь-які феномени свідомості, що мають для суб'єкта або суспільства певну значущість. Це свідчило про багатозначність визначення терміна “цінність”, який став вживатися в різних галузях наукового пізнання. Різними аспектами проблеми цінностей займалися: В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, Г. І. Волинка, Л. В. Губерський, М. С. Каган, С. Б. Кримський, В. І. Касьян, А. І. Жукова, І. Ф. Надольний, К. Ю. Соловійов, В. П. Тугарінов, Т. І. Ящук, В. І. Шинкарук, В. І. Ярошевець. Протягом усієї історії становлення аксіологічної теорії проблема загальнолюдських цінностей розглядалась у взаємозв'язку з проблемами буття людини, сферами її життєдіяльності, матеріальною та духовною культурою. Цим пояснюється зацікавленість різних галузей наукового пізнання зазначеною проблемою. Хоча це є суто філософська проблема, але в самій філософії поки що відсутнє єдине уявлення про те, що є загальнолюдськими цінностями. Освоєння цінностей культури наших предків людьми різних рівнів культури — це окрема й досить складна проблема. Немає визначення, що таке цінність загалом й зокрема цінність культури. Водночас не дарма стверджують, що:

”Саме цінність є першоосновою і підґрунтям будь-якої культури [2, 432]. У сучасній науці наведено такі найбільш узагальнені характеристики культури:

- це продукт спільної діяльності людей;
- знаходить своє відображення в цінностях, правилах, традиціях, звичаях;
- не успадковується генетично, а засвоюється завдяки навчанню;
- не є спільним соціальним колективом;
- вона динамічна, здатна до саморозвитку й до самооновлення, постійного породження нових форм і засобів задоволення інтересів і потреб людини, які адаптують її до умов буття, що весь час змінюються;
- функціонує як основа для самоідентифікування суспільства і його членів, усвідомлення його носіями свого групового та індивідуального “Я”, розрізнення “своїх” і “чужих” у взаємовідносинах з іншими культурами і народами [3, 23].

Якщо норми власної національної культури людина засвоює з раннього дитинства, то процес акультурації може відбуватись в будь-якому віці. Кілька років тому процес акультурації визначався як зміна ціннісних орієнтацій, рольової поведінки, соціальних настанов. Нині цей термін використовується на позначення процесу й результату взаємовпливу різних культур, під час якого представники однієї культури (реципієнта) переймають норми, цінності, традиції іншої (донора). Метою акультурації є адаптація до життя в чужій культурі. Вона характеризується порівняно стабільними змінами в індивідуальній чи груповій свідомості, зумовленими середовищем.

Адаптацію розглядають у двох аспектах — як психологічну і соціокультурну. [4, 119]. Психологічна адаптація — це досягнення психологічної задоволеності в межах нової культури, яка виявляється в доброму фізичному і психологічному самопочутті. Людина усвідомлює свою культурну ідентичність і завдяки цьому почувається повноправною і успішною. Психологічна адаптація залежить від типу особистості, від життєвого досвіду й наявності дружньої підтримки.

Соціокультурна адаптація дає змогу вільно орієнтуватися в новій культурі й суспільстві,

успішно вирішувати навчальні та побутові проблеми.

Щоб краще зрозуміти поняття культури, необхідно мати уявлення про цінності.

Цінності — це соціально схвалені й підтримані більшістю людей уявлення про те, що таке добро, справедливість, романтизм, патріотизм, дружба і т. ін. Цінності не підлягають сумніву, вони є еталоном та ідеалом для всіх людей.

Без цінностей неможливе існування жодного суспільства. Щодо індивідів, то вони можуть обирати для себе ті чи ті цінності. Одні схиляються до цінностей колективізму, інші — до цінностей індивідуалізму, для наступних — найвищою цінністю є гроші, політична кар’єра і т. ін. Щоб мати змогу описати, на які цінності орієнтуються люди, соціологи створили термін “ціннісні орієнтації”. Тобто вони описують індивідуальне ставлення, або вибір конкретних цінностей залежно як від норми поведінки.

Отже, якщо ми говоримо про групу або суспільство, то їм належать цінності, а індивіду — ціннісні орієнтації. Цінності являють собою ряд переконань, до яких схиляється більшість людей і до яких необхідно прямувати. Звертаючи увагу на структуру цінностей, слід виокремити три елементи, які взаємопов’язані між собою: значущість, норма та ідеал. Вчинки, дії, вибір поведінки людини визначають тим, що є значущим, корисним, розумним для неї. Цінності належать групі або суспільству, а ціннісні орієнтації — індивіду.

Честь і гідність сім’ї з давніх-давен — одна із найважливіших цінностей людства. Коли чоловік як голова сім’ї проявляє піклування про свою родину, він тим самим демонструє свою силу, хоробрість і все те, що високо цінується у суспільстві.

Саме ці цінності стали для нього культурною нормою, а психологічне ставлення — це ціннісна орієнтація. Навіть найпростіші норми поведінки уособлюють те, що цінується групою чи суспільством. Культурні норми й цінності тісно взаємопов’язані. Але в жодному разі вони не тотожні. Відмінність між ними все ж таки є і має такий вигляд:

- норми — правила поведінки;
- цінності — абстрактні поняття про те,

що таке добро і зло, правильне й неправильне, обов'язкове і необов'язкове.

І цінності, і норми мають загальну основу. Найрозповсюдженіші з них: дотримуватись правил особистої гігієни (чистити зуби, мити руки) в широкому сенсі є цінностями і перекладаються суспільством на мову розпоряджень (наказів). Цінності — це те, що виправдовує і надає силу нормам. Все життя людини — цінність, а його охорона — норма. Дитина — соціальна цінність, обов'язок батьків піклуватись про неї — норма. Одні норми (поступатись старшим місцем, вітатися при зустрічі) настільки прості й звичні, що ми виконуємо їх не замислюючись. Інші (доглядати за хворим родичем, йти воювати за батьківщину) ставлять нас перед особливим моральним вибором.

Без цінностей не може існувати жодне суспільство. Категорія цінності утворюється в людській свідомості внаслідок процесу порівнювання різних явищ. Кожна людина сама вирішує для себе, що для неї є важливішим, а що не настільки суттєвим, без чого вона може обійтись. Одні є прихильниками цінностей колективізму, а інші — індивідуалізму. Для певної кількості людей найвищою цінністю в житті можуть бути гроші, для інших — політична кар'єра. Сама людина внаслідок такого відбору цінностей, які, на її думку, є найважливішими в житті, формує загальне ціннісне ставлення до світу, в якому ті чи ті явища життя людей мають для них певний сенс і значущість. Цінність є не річчю, а ставленням до речі, процесу, явища і т.ін. Професор Г. П. Вижлецов розробив концепцію ціннісного розуміння культури: “цінності виражають певні типи відносин між людьми, які не відчужують одних людей від інших, не роз'єднують їх, а навпаки — об'єднують людей в спільноти, такі як сім'я, нація, суспільство в цілому” [1,74]. Але необхідно пам'ятати, що не слід зводити цінності до значущості. Добро, наприклад, цінність не тому, що воно корисне, хоча воно й значуще в цьому плані. Але добрим необхідно бути не через те. Вимога проявляти добро (моральна норма), навіть якщо вона здійснена, не означає повної реалізації добра як цінності. В. Соловйов вважав, що добро є належне,

але воно може бути добром і тому, що бажане нами, якщо є переживання добра як ідеалу, як власної мети, власного прагнення до добра. В будь-якій культурі цінності мають велике значення, оскільки визначають ставлення людини до природи, до соціуму, до самої себе. В людській свідомості одночасно можуть існувати безліч цінностей, тому логічно говорити про систему цінностей, оскільки вони існують не хаотично, а певним чином впорядковані стосовно одна до іншої. Засвоюючи цінності навколишнього світу, людина спирається на сталі в її культурі традиції, норми, звичаї й поступово формує систему головних і загальноприйнятих цінностей, які слугують кермом у житті. Серед низки цінностей людського буття і культури можна спробувати виокремити декілька центральних: Віра (Бог), Добро, Краса та Істина (а іноді Свобода) [1, 32]. В окремі історичні періоди могло домінувати щось одне. Наприклад, в Середньовічній Європі на вершині ієрархії цінностей був Бог, в якому поєднувались всі інші цінності: Добро, Краса та Істина. Саме на цій основі в кожній культурі створюється своя система цінностей, яка зазвичай являє собою ієрархію, де цінності розміщені за зростанням значущості. Завдяки цій системі забезпечується цілісність певної культури та її неповторність.

Існують цінності особистого характеру, притаманні певному роду чи віку, цінності яких-небудь малих і великих груп людей, різних епох і держав і т. ін. У науці прийнято всі культурні цінності розподіляти на дві основні групи. До однієї групи відносять видатні архітектурні споруди, рідкісні витвори ремесла, археологічні та етнографічні відкриття, до іншої — звичаї, стереотипи поведінки і свідомості, оцінки, думки і т. ін., які ведуть до інтеграції суспільства, до зростання взаєморозуміння між людьми. Обидві групи культурних цінностей на практиці є “ядром” будь-якої культури і визначають її неповторний характер.

Важливу роль відіграють цінності в межах конкретної культури, адже ті самі надбання неоднозначно сприймаються представниками різних культур. Таке співвідношення ціннісних значень для комунікантів значно

впливає на ефективність процесу комунікації та досягнення її мети. В процесі міжкультурних контактів з'ясовується відмінність між тим, як сприймаються ті самі цінності людьми різних культур. У суспільстві одні цінності можуть вступати в конфлікт з іншими, хоча й ті, й інші прийняті в суспільстві як неодмінні форми поведінки.

Різні культури можуть віддавати перевагу різним цінностям і на це мають вплив ряд чинників (героїзм на полі бою, матеріальне збагачення, аскетизм). Будь-яке суспільство має право встановлювати, що є цінністю, а що ні. Під час розгляду культури як системи цінностей виникає питання про їх форми та існування у сферах розповсюдження. В культурній антропології зазвичай вирізняють чотири головні сфери культурних цінностей:

- побут;
- ідеологію;
- релігію;
- художню культуру.

В контактній міжкультурній комунікації найважливішою із цих сфер є сфера побуту, яка є історично першою сферою виникнення та існування культурних цінностей.

Не зважаючи на наявність ідеології, релігії, мистецтва, побутова культура й сьогодні залишається головною для формування особистості, оскільки формування відбувається ще в дитинстві, коли людина не здатна до засвоєння цінностей ідеології, релігії та мистецтва.

Специфіка побутової культури полягає в тому, що вона створює ті цінності, які мають головну роль для міжкультурної комунікації. Саме побут є охоронцем історичної пам'яті культури, тому що він набагато сталіший і стійкіший ідеологію та релігію й змінюється набагато повільніше, ніж вони. Тому побутова культура більшою мірою містить у собі цінності "вічні" — загальнолюдські та етнічні. Крім того, саме побутові цінності є ядром існування ідеології, релігії та мистецтва. Норми й цінності побутової культури є самодостатніми. А це означає, що, користуючись лише цінностями побутової культури, людина може мати сталі орієнтири для життя в умовах відповідної культури. Додаткове значення побутової культури в міжкультурній комунікації надає їй сти-

хійного характеру. Цінності побутової культури народжуються в процесі життєвої практики і мають утилітарне спрямування. Тому вони не потребують обґрунтування і доказів, носії кожної культури сприймають їх як натуральні. Як з'ясовується, їх достатньо для залучення людини до культури.

Як уже зазначалося, в житті кожної людини культурні цінності відіграють різну роль. Так, людина в США передусім вважає себе індивідом, а вже потім членом соціуму, в той час, як в інших країнах, таких як Японія, люди насамперед вважають себе частиною соціуму й тільки потім індивідом. Коли люди з такими різними орієнтаціями вступають в спілкування, особливо ділове, завжди виникають ситуації непорозуміння. Які цінності відіграють важливішу роль і мають більший вплив, а які не беруть до уваги — залежить від культури. Їх структура і значущість визначають своєрідність і особливість культури.

Висновки. Система цінностей не тільки визначає розбіжності між культурами, але водночас є основою для діалогу, взаємодії між ними. Таким стрижнем слугують загальнолюдські цінності, завдяки яким культура стає діалогічним феноменом. Саме система духовних, загальнолюдських цінностей визначає ту площину, в якій комунікація між культурами може бути найбільш ефективною та конструктивною. Усвідомлення ж індивідуальних цінностей відбувається лише у випадку непорозуміння, що може виникнути, насамперед, у межах комунікативної взаємодії з носієм іншої культури, коли відбувається безпосередній контакт різних культурних ціннісних орієнтацій та виявляються їх основні розбіжності.

Під час дослідження процесу міжкультурної комунікації стає очевидним той факт, що така комунікація є засобом передавання інформації про системи цінностей, що може бути або прийнятий та актуалізувати перегляд власних систем, або ігноруватися й не впливати на ці системи. Слід зазначити, що цінності стоять на межі взаємодії суспільства та індивіда, й, розглядаючи міжкультурні зв'язки через призму ціннісних орієнтацій, можна пояснити особливості цієї взаємодії.

Міжкультурна комунікація діє як на рівні

індивідуальних, так і на рівні соціальних цінностей. І в процесі міжкультурної взаємодії відбувається своєрідний процес обміну інформацією, яка, крім самих даних про наявність цінностей, може містити ще й емоційний компонент.

Більша частина особливостей власної культури зазвичай не усвідомлюється і сприймається як належне. Усвідомлення цінностей власної культури постає лише тоді, коли відбувається зустріч з представниками інших культур, у взаємодії різних культур і виявляються

відмінності в їх ціннісних орієнтаціях. Саме в таких випадках виникають ситуації непорозуміння, безпорадності, розгубленості й роздратованості, що зумовляють почуття образи, злості, відчуження.

Щоб уникати таких ситуацій у міжкультурних контактах, необхідно бути обізнаним з особливостями ціннісних орієнтирів партнера. Це знання допоможе передбачити його поведінку, мету, бажання, воно забезпечить успіх у спілкуванні навіть з незнайомими людьми.

Література:

1. *Большаков В. П.* Культура как форма человечности. Учебное пособие / В. П. Большаков. – Великий Новгород, 2000. – 192 с.
2. *Выжлецов В. Г.* Аксиология культуры / В. Г. Выжлецов. — СПб.: СПбГУ, 1996. — 152 с.
3. *Павловская А. В.* Национальный характер и условия глобализации: перспективы изучения / А. В. Павловская // Вестник МГУ. Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – №1. – С. 108 – 118.
4. *Садохин А. П.* Межкультурная коммуникация / А. П. Садохин — М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. — 288 с.